

הרב חיים דרוקמן

ראש ישיבות בני עקיבא

וראש ישיבת "אור עציון"

"חסד לאברהם" (מיכה ז', ב')

לזכרו ולעילוי נשמתו
של אריאל טובי ז"ל
שעשה הרבה חסד,
הן בחייו הקצרים והן לאחר מותו.

ראשי הפרקים:

- א. מעשה אבות - סימן לבנים
- ב. "יְהִי אֹרֶךְ - זה אברהם" (בראשית רבה ב', ג')
- ג. הכנסת האורחים של אברהם אבינו - שפע חסד מעשי
- ד. בין רחמים לחסד
- ה. היחס לאנשי סדום
- ו. מהות החסד
- ז. ישראל - גומלי חסדים
- ח. "תִּתְּנָה חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָה"

א. מעשה אבות - סימן לבנים

באופן פשוט מבינים אנו, ש"מעשה אבות-סימן לבנים" - פירושו, שמעשה האבות מהווה לנו דוגמא שעלינו ללמוד ממנה; לשון אחרת - עלינו להתבונן במעשיהם של האבות, ולנהוג כמותם.

אבל ישנה משמעות נוספת של "מעשה אבות - סימן לבנים". באופן מיוחד מדגיש הרמב"ן משמעות זו. על הפסוק "וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׂכָם עַד אֵלֹן מוֹרְהָ..." (בראשית יב, ו), אומר הרמב"ן: "אומר לך כלל, תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם, יצחק ויעקב. והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו: כל מה שאירע לאבות - סימן לבנים. ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירות הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאילו הם דברים מיותרים, אין בהם תועלת. וכלם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות, יתבונן ממנו הדבר הנגזר לזרעו"¹.

מלמדנו הרמב"ן ש"מעשה אבות-סימן לבנים" - משמעו, שבמעשה האבות גנוזים מעשי הבנים. משל למה הדבר דומה? לזרע של עץ, שבו גנוז כבר העץ כולו, כל המתפתח והמסתעף אחר כך. האבות הם, איפוא, הגרעין של עם ישראל. מכאן, שמעשי האבות מלמדים אותנו מי ומה אנחנו. ממעשיהם לומד האדם מישראל להכיר את עצמו, את כוחות גפשו, ומתוך כך - את מהותו האמיתית.

אם כן, לכאורה, יש כאן שני הסברים שונים ל"מעשה אבות - סימן לבנים". אך למעשה אין אלה אלא שני צדדים של אותה מטבע: על ידי התבוננות במעשה האבות לומד האדם הישראלי להכיר את כוחותיו; ומתוך שכוחות אלו נתנו לאדם על מנת להוציאם מן הכח אל הפועל, הרי שצריך גם לאמץ את דרך התנהגותם של האבות במציאות.

מה עומק הדבר? שהלימוד ממעשי האבות אינו חקוי חיצוני, של דבר שאיננו שייך לנו, אלא בטוי מהותי עצמי של אישיותנו. ומתוך שהדבר כל כך מתאים ושייך לנו, חייבים אנו להתאמץ ולהגיע למדרגת ההליכה בדרכיהם, "שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר - מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם, יצחק ויעקב" (תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ה).

¹ ועיין עוד, רמב"ן, שם - בהמשך הפסוק, ובבראשית יב, ט; יד, א; יד, יח; טו, ט-יא; טו, יב; טז, ו; כ, כב; כו, א; כח, יב; כט, ב; לב, ב; לב, ט; במדבר ח, ב.

ב. "יהי אור" - זה אברהם" (בראשית רבה ב', ג')

נעמוד הפעם על נקודה אחת בדמותו הענקית של אברהם, אבינו הראשון, כפי שהיא מתגלה לנו בפרשיות לך-לך - וירא. זוהי נקודה יסודית ומהותית מאד באברהם אבינו, ומכאן, כמובן, יסודיותה לעניינינו - לכוחותינו, ליכולתנו ולתפקידנו בעולם.

על הפסוק השני בתורה, "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ וְחָשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם... וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים יְהִי אֹר - וַיְהִי אֹר" - אומרים חז"ל (בבראשית רבה ב', ג'): "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תְהוֹ" - זה אדם הראשון... וְבָהוּ" - זה קין... וְחָשֶׁךְ" - זה דורו של אנוש... על פְּנֵי תְהוֹם" - זה דור המבול... אמר הקב"ה - עד מתי יהא העולם מתנהל באפילה? תבוא האורה! וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים יְהִי אֹר" - זה אברהם...".²

מענין, שכבר בראשית הבריאה הפיזית, בעצם תהליכה, נעוץ תהליך הבריאה הרוחנית. האור אינו רק הבריאה הראשונה; הוא מבטא גם את תכלית הבריאה, את מגמתה: שהאור הא-לוקי יזרח בכל - "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי פי מלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים" (ישעיהו יא, ט).

עם אברהם אבינו החלה להופיע תכלית הבריאה. האור הרוחני החל להתגלות בבריאה: "יהי אור!". על מנת שלא ישאר הדבר בגדר מליצה בעלמא - נסביר מעט. "אור" משמעו תוכן מאיר ומכוון. כשחשוק במובן הפיזי, אדם אינו רואה את הדרך, ומתוך כך נכשל בעצמים שאינו רואה. כמו-כן הוא עלול לטעויות

² עניינינו עוסק באברהם, אך אם הזכרנו מאמר חז"ל בשלמותו - נסבירו מעט. "תוהו ובוהו" מבטאים את אדם וקין; החוטאים הראשונים בעולם.

אדם הראשון נכשל בחטא שבין אדם למקום, וקין - בחטא שבין אדם לחברו. הקב"ה ברא עולם מסודר. כל חטא מבלבל סדר זה. ברור לנו שהעולם הוא עולם הרמוני, מאוחד ושלם, ובו הכל מסודר, מדויק ומתאים. ככל שמעמיקים להתבונן בעולם, משתאים ומתפעלים יותר מעובדה זו.

האדם - הוא מרכזה של הבריאה ההרמונית הזו. הוא "המנצח על התזמורת" הגדולה של הבריאה כולה. על כן כשהאדם איננו ממלא את תפקידו, כאשר הוא סוטה מן הדרך - הרי שיש בזה משום ערוב ובבלבול בכל הבריאה כולה. הרי זה "תוהו ובוהו".

"וְחָשֶׁךְ" - זה דורו של אנוש" - מסורת היא לנו מחז"ל, שבדור אנוש החלה עבודת אלילים בעולם. על הפסוק (בראשית ד, כו) "ויקרא את שמו אנוש, אז הוחל לקרוא בשם ד" - דורשים חז"ל (בראשית רבה כג, ז): "אמר רבי אחא - אתם עשיתם עצמכם עבודת כוכבים וקראתם לשמכם". את המלה "הוחל" שבפסוק תופסים חז"ל במובן של "חול", כלומר, קראו לדברי חול בשם א-לוהות (רש"י לבראשית ד, כו) ופשוט שחושך גדול ונורא הוא כשאדם משתחוה לעץ ואבן. עוורון נורא הוא לראות באלילים דבר של ממש. (עיין רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א, א). "על פני תהום" - זה דור המבול" - כמשמעו.

אופטיות: עץ נראה לו כאדם, וכדומה.³ לא פחות מזה - מבחינה רוחנית: תוכן מכוון נקרא אור. באמצעות התוכן הזה אני רואה את המציאות באמיתיותה. וכשהתוכן הזה חסר - אני רואה בצורה מטושטשת, מעוותת. איני תופס את המציאות בממשיותה. על כן "ויאמר א-להים יהי אור" - זה אברהם".

מהו התוכן המאיר של העולם? מהו האור שאברהם אבינו החל להזרים בעולם? כתוב (תהילים פט, ג): "עולם - חסד יבנה". הבסיס, היסוד, התוכן האמיתי של העולם הוא חסד. ואברהם אבינו האיר בעולם במידת החסד, כדברי הנביא (מיכה ז, כ) - "תתן אמת ליעקב, חסד לאברהם". אברהם אבינו נקרא אוהבו של הקב"ה, כדברי ישעיהו (מא, ח) "זרע אברהם אהבי"; כל כולו אהבה, אוהב את המקום, אוהב את הבריות. אברהם אבינו מגלם באישיותו את מידת החסד, ואותה גילה לעולם.

נתבונן בשתי נקודות של גילוי חסד המתוארות בפרשת וירא: הכנסת האורחים של אברהם אבינו ותפילתו על אנשי סדום. וכדאי להדגיש שיש משמעות גדולה לעובדה שהתורה בחרה לספר לנו דוקא על מקרים מסוימים, שכן אברהם אבינו שפע חסד, ובודאי ניתן היה למלא ספרים שלמים בתיאור מעשיו. אך אין התורה באה לספר לנו סדר יומו של אברהם. היא בחרה דברים יחודיים. פרורים מהשפע הגדול, המאפיינים במיוחד את מידתו של אברהם ומבליטים אותה ביותר.

ג. הכנסת האורחים של אברהם אבינו - שפע חסד מעשי

נתחיל בענין הכנסת האורחים, המתואר בתחילת פרשת וירא. חשוב לדעת שישנם סוגים שונים של חסד.⁴ ישנו חסד הנעשה באמצעות ממונו של אדם. הנותן יכול לשבת בביתו, אך הוא תורם מממונו לנצרכים. ישנו חסד הנעשה בגופו. אדם מסייע לשני, אף על פי שאינו נותן לו דבר. התורה בחרה דוקא בדוגמא של הכנסת אורחים, חסד שהוא גם בגופו וגם בממונו של אדם. זוהי דוגמא אופיינית, הכוללת את החסד במילואו, על גווני השונים.

מענין לעמוד על ארבע נקודות המשתמעות מפשטי הכתובים:

א. אברהם מכין לאורחיו כל טוב. מההדגשות המפורטות (עוגות,

³ ועיין מסילת ישרים פרק ג': "כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם: או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה לו עמוד כאלו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד".

⁴ סוכה מ"ט ע"ב - תנו רבנן: בשלושה דברים גדולה גמילות חסד יותר מן הצדקה: צדקה - בממונו, גמילות חסד - בין בגופו בין בממונו; צדקה - לעניים, גמילות חסד - בין לעניים בין לעשירים; צדקה - לחיים, גמילות חסד - בין לחיים בין למתים.

בקר, חמאה, חלב) משתמע שכך היה.⁵

ב. אברהם מטפל באורחיו בעצמו: "ואקחה פת לחם", "וימחר אברהם", וכן הלאה.

ג. נקודה זו היא אולי פסגת הכל: אברהם עושה את כל מה שהוא עושה בלב שלם, ומתוך כך - בסבר פנים יפות. אין הדבר נאמר בפירוש, אך מספיק לקרוא על מעשיו. מתוכם משתמע בברור שאברהם עושה בלב שלם. כך למשל, הדגשת המהירות והזריזות במעשהו, בקשתו-תחינתו שהאורחים יסורו אליו, ועוד.

אתה רואה לפניך אדם שמתחנן שהאורחים יכנסו אליו; שמטריח את כל בני ביתו למענם; אדם שעושה בזריזות, וזריזות מעידה על אהבה. - "אהבה מקלקלת את השורה". מתוך כך משתמע שאדם זה עושה בכל הלב, וכשעושים בכל הלב הרי זה בודאי בסבר פנים יפות. וחשוב לדעת: סבר פנים יפות חשוב יותר מעצם הנתינה.

עומדים על כך חז"ל (אבות דרבי נתן יג, ד):⁶ "שמאי אומר (א, טו)...והוה מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות - מלמדנו, שאם נתן אדם לחברו כל מתנות טובות שבעולם, ופניו כבושין בארץ - מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום; אבל המקבל את חברו בסבר פנים יפות, אפילו לא נתן לו כלום - מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם". זהו גם ערכם הגבוה של מלה טובה וחיוך.

ד. אברהם עושה חסד גדול זה לאנשים זרים. יכול להיות חסד עם ידידים, אך התורה מדגישה שהחסד נעשה לאנשים זרים לחלוטין, שהוא פוגשם בפעם הראשונה - ואולי גם האחרונה.

⁵ בבא מציעא פ"ז ע"א - "ואקחה פת לחם", וכתב - 'ואל הבקר רץ אברהם'. אמר רבי אלעזר, מכאן שצדיקים אומרים מעט ועושין הרבה. רשעים אומרים הרבה, ואפילו מעט אינם עושים..."

⁶ ואגב - בעל השמועה הזאת הוא שמאי! דוקא שמאי, המצטייר אצלנו שלא בצדק אדם חמור סבר. ומן העובדה שדבריו מובאים דוקא במסכת אבות, ניתן להסיק, שלא היתה זו רק "אמרת כנף" שנזרקה פעם מפיו של שמאי, אלא עיקר גדול בחייו בא כאן לידי ביטוי. שכן, במסכת אבות מובאים יסודות החיים שהיו התנאים הנזכרים בה חוזרים ומשננים, ומכאן הלשון השגורה במסכת זו - "הוא היה אומר"; היה חוזר ואומר כן, שונה ומדגיש. זוהי ה"מרגלא בפומיה" שלו. זוהי איפוא אחת משלוש אמרות-חייו של שמאי!

כל הנאמר לעיל מצביע על השלמות הנפלאה במעשהו של אברהם. וכל זה נלמד מפשטי הכתובים. בנוסף לכך באים חז"ל ומאירים את עינינו בדברים הנלמדים מתוך הקשר העניינים. מזכירים חז"ל, שכל זה היה לאחר שאברהם אבינו, יהודי בן תשעים ותשע, עבר נתוח קשה: ברית מילה! ולא עוד, אלא שהיה ביום השלישי למילתו - היום הקשה ביותר (כנלמד ממעשה שכס, בראשית לד, כה: "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיּוֹתָם פְּאֻבִים"). אם כן מדובר באדם זקן, חולה וכואב - ובמצב זה הוא עושה מה שעושה!

אך בכך אין די. התורה אומרת - "וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל פְּחֹם הַיּוֹם". היה זה יום של חמסין מדברי, חמסין על-טבעי, כדברי חז"ל (בבא מציעא פ"ו ע"ב): "הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה". בדרך כלל נתונה החמה בתוך "נרתיק", על מנת שנוכל לסבול את חומה ואף להינות ממנו. אך כאן הוציא הקב"ה את החמה מנרתיקה, על מנת שלא להטריח את אברהם באורחים אותו יום, בגלל חוליו. היה איפוא כל כך חם, עד שלא יצאו אנשים כלל מפתח ביתם.

אבל אברהם אבינו לא יכול היה לשקוט - כעדות חז"ל (עיין שם). לא יכול היה לישא את הרעיון שלא באו אורחים. עמד ושלח את אליעזר לחזר אחר אנשים. שב אליעזר והודיע שאין איש. תשובה זו לא סיפקה את אברהם, והוא עצמו, במצבו, הלך לחפש עוברי אורח. ריחם עליו הקב"ה ושלח לו שלושה מלאכים בדמות אנשים.

והרי הדברים מופלאים. רבנו של עולם רצה לחסוך טרחה לאברהם אבינו, ואדרבא, על ידי זה נגרמה לו טרחה גדולה יותר. והרי היטב ידע שאברהם ילך לחפשם!

אלא שיש להבין את הדברים לעמקם. נראה שדוקא כך התגלתה מידת החסד של אברהם אבינו בשיאה. המצב שנוצר כאן - כמו, אגב, ביתר הנסיונות שניסה הקב"ה את אברהם - הוא מצב מכוון מלכתחילה. דוקא התנאים הקשים במיוחד הם המאפשרים את גילויים של כוחות הנפש האדירים הגנוזים באברהם, ואינם באים לידי ביטוי בזמנים רגילים. פה התגלה בצורה חדה עד כמה מידת החסד מפעילה את אברהם, ממריצה אותו ואינה נותנת לו מנוח. דוקא במצב אל-טבעי זה יוצאים לפועל אותם כוחות אדירים של חסד. ולכן דוקא במצב זה לומדים מי ומה היה אברהם אבינו באמת.

הדבר האחרון שאנו לומדים מחז"ל בענין זה הוא, ששלושת המלאכים נראו לו כעובדי עבודה זרה, המשתחווים לאבק שבכפות רגליהם.⁷ וגם פה הדברים מופלאים: מדוע בחר הקב"ה ב"תפאורה" שכזאת למלאכיו? מדוע לא

⁷ רש"י על הפסוק: "יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם" (יח, ד) - "כסבור שהם ערביים שמשתחווים לאבק רגליהם, והקפיד שלא להכניס עבודת אלילים לביתו".

"הלבישם" כדמויות אציליות, למשל?

ונחזק את השאלה יותר: לא סתם עובדי עבודה זרה היו אלה, אלא אנשים המשתחוים לאבק שבכפות רגליהם. יש מדרגות בעבודה זרה. יש המשתחוים לשמש, לירח - לכוחות איתנים שהופעתם מרשימה ביותר. מתוך כך בני אדם מאבדים את יחסיות מקומם בעולם, ועובדים להם.⁸ גם זו טעות חמורה, אך צריך להודות שיש עדיין הבדל גדול בין הנכשלים בטעות שכזאת, לבין המתרשמים מהאבק שבכפות רגליהם. אכן, זוהי עבודה זרה שפלה ביותר. אברהם אבינו, מאידך גיסא, הינו הלוחם הגדול ביותר בעבודה זרה. אפילו עד כדי מסירת נפשו למלחמה נגדה.⁹

והנה מופיעים לקראתנו שלושה עובדי עבודה זרה מהדרגה הנמוכה ביותר, והוא חולה, במצב קשה, ביום שכזה. מיד - "וַיִּרְץ לְקִרְאָתָם". לקראתם!!! למענם הוא טורח ומשתדל כך, ועושה את כל שהוא עושה, בצורה שהוא עושה, במאור פנים שכזה.

כשמתבוננים בדברים מבינים שכאן אנחנו נפגשים עם שפע חסד לכל אדם; לא רק ל"אנשי שלומי", אלא לכל העולם, כולל אנשים שאברהם אבינו מתנגד להשקפת עולמם, עד כדי לחימה בה. כי הושטת עזרה לאדם נזקק וגמילות חסד עם הזולת - אלה הם דברים שמעבר לחלוקי דעות ולהבדלי תפיסות.

ד. בין רחמים לחסד

פה צריך להבהיר שמידת החסד אינה מידת הרחמים. אדם מסוגל להגיש עזרה מתוך רחמים, מתוך פגישה עם מציאות מזעזעת במיוחד. אבל לא תמיד יש ממידת הצדק בפעולת מידת הרחמים. אדם יכול להתעורר לרחמים גם כלפי מי שאינו ראוי להם. ויש פעמים שהמרחם עצמו מודע לכך! שכן, בגילוי רחמים כלפי הזולת - פעמים שהאדם בעצם מרחם על עצמו. הוא אינו מסוגל לעמוד מול מציאות מסוימת, ומתוך כך פועלים רחמיו. אין כמוהו לזלזל בערכה של מדרגה כזאת, הלואי ונזכה לה כולנו - להיות מלאי רחמים, אבל יש להבחין בינה ובין מידת החסד.

מספרים על הצדיק רבי מאיר'ל מפרמישלאן, שבשעה שישב פעם עם תלמידיו, נכנס עני ובקש נדבה. הוציא הרבי סכום כסף נכבד ונתן לו. לאחר שיצא העני קרא לו הרבי שנית, ונתן לו שוב סכום זהה לקודם. כששאלוהו המסובים

⁸ עיין רמב"ם הלכות עבודה זרה (פרק א') על הופעתה של עבודה זרה בעולם.

⁹ בבראשית רבה (לח, יג) מובא ספור הווכוח של אברהם עם נמרוד סביב השאלה מיהו השולט בעולם. סופו של הדיון - "אמר לו (נמרוד)...אני איני משתחוה אלא לאור; הרי אני משליך בתוכו, ויבוא א-לוה שאתה משתחוה לו, ויצילך הימנו".

לפשר הענין הסביר, שאת הסכום הראשון נתן מפני שפשוט לא היה מסוגל לראות את העני במצבו; בעצם - על מנת להרגיע את עצמו. אחר כך קרא לו שוב ונתן לו משום מצוות צדקה. גם אם אני רגוע - יש עדיין מצוה לתת צדקה!

זהו ההבדל בין חסד לרחמים. החסד הוא דחף פנימי לעשיית טוב, לא מפני שלך מפריע דבר מה, אלא לשם עשיית הטוב עצמו. כזה היה חסדו של אברהם אבינו.

ה. היחס לאנשי סדום

על רקע זה, של יסוד החסד החזק כל כך באישיותו של אברהם אבינו, נראה היחס שלו לאנשי סדום כמופלא ביותר. הבה נתבונן לרגע, למען מי מנהל אברהם אבינו מאבק שכזה. הקב"ה מודיע לאברהם שהוא הולך להשמיד את סדום: "וַיֹּאמֶר ד': זַעֲקַת סְדֹם וְעִמּוֹרָה פִּי רַבָּה וְחַטָּאתָם פִּי כְבֹדָה מְאֹד" (בראשית יח, כ), ועוד מקודם מספרת לנו התורה (שם יג, יג): "וְאֲנָשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לְד' מְאֹד", ואין צורך לומר שהגדרות התורה מדוייקות ואינן מוגזמות. אלה הן הגדרות כלליות, אך במה כל זה בא לידי ביטוי למעשה? על מה נתחייבו כלייה?

מגלה לנו הנביא יחזקאל (טז, מט): "הֲנֵה זֶה הָיָה עֵוֹן סְדֹם אֲחֻזְתְּךָ: גָּאוֹן שְׁבַעַת לֶחֶם וְשִׁלּוֹת הַשֶּׁקֶט הָיָה לָהּ וּלְבִגְנוֹתֶיהָ, וַיֵּד עֵינֵי וְאָבִיוֹן לֹא הִחְזִיקָה". מכאן משתמע שבסדום שלט ההיפך של מידת החסד¹⁰. באים רבותינו ומראים איך השתלשלו והדרדרו הדברים מ"מדת סדום" זו.

בגמרא בסנהדרין (קט ע"א) מובאים הדברים הבאים: "תנו רבנן, אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה. אמרו: וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם ועפרות זהב לו, למה לנו עוברי דרכים שאין באים אלינו אלא לחסרנו מממוננו?! באו ונשכח תורת רגל מארצנו".

אם כן דווקא השפע שזכו לו גרם להם לבוא מאי-חסד - לתכנון הפך-חסד. אך גם בזה לא די. מכאן השתלשלו ובאו חוקי סדום הנוראים. כלומר, כאשר ההתחלה היא חוסר חסד וכפיות טובה - מגיעים לשחיתות ולרוע שאין כדוגמתם, כפי שמספרת הגמרא (שם קט ע"ב): "הויא להו פורייתא דהוו מגני עלה אורחין, כי מאריך - גייזי ליה, כי גוץ - מתחין ליה...כי הוה מתרמי להו עניא יתבו ליה כל חד וחד דינרא, וכתוב שמיא עליה, וריפתא לא הוו ממטי

¹⁰ וכך עולה גם מן המשנה באבות (ה', י"ג): "האומר שלי-שלי ושלך-שלך...זו מידת סדום". וכן בהגדרת רש"י על הגמרא בכתובות (ק"ג ע"א): "מדת סדום - זה נהנה וזה לא חסר. לא היו עושין טובה".

ליה. כי הוה מית - אתי כל חד וחד שקיל דידיה...הויא ההיא רביתא דהות קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא, איגלאי מלתא - שפיוה דובשא ואוקמוה על איגרא שורא, אתא זיבורי ואכלוה".¹¹

אם כן, סדום מגלמת במהותה את הניגוד הגמור לאברהם אבינו, וכשבא הקב"ה להודיע לאברהם על התוכנית להשמיד את סדום - היה צריך לכאורה לשמות, על כי ישמדו אלה שהינם הניגוד הגמור לו ולשיטתו, אלה ההולכים בדרך ההפוכה מדרך האמת! והנה אברהם נכנס לדיון ארוך עם רבונו של עולם למען אנשי סדום, ומתפלל להצלתם. במהלך התדיינות זו שומעים אנו את אברהם מתנצל מדי פעם (בראשית יח, ל; יח, לב): "אֵל נָא יַחַד לְד'!". משמע שיש כאן בהחלט מקום לחרון אף מצד הקב"ה!

אצל אברהם מתגלה איפוא בשיאה מידת החסד והאהבה הגדולה לכל אדם - באשר הוא אדם. פה מתגלה אמונה גדולה בסיכוייו של כל אדם לחזור אל דרך היושר. שכן, בכל אחד ואחד מן המין האנושי נעוץ ניצוץ של טוב שיש לגלותו. וכל עוד בני אדם חיים - יש סיכוי להצילם, יש אפשרות לגמול להם חסד ולהשיבם למוטב.

עמד על ענין זה הבעש"ט ז"ל, שהיה נוהג לומר בהקשר עם הפסוק (קהלת ט, ד): "כִּי מִי אֲשֶׁר יִחְבֵּר אֶל כָּל הַחַיִּים - יֵשׁ בְּטַחֲוֹן" - אם יש לאדם אצבע כואבת, גם אם הכאב גדול - לא ישוש אלי ניתוח שיכרות את אצבעו. כי מי זה ירצה לחתוך איבר מגופו?! אדם מוכן לסבול כאב, בתקוה שיתרפא. אבל אצבע כרותה אינה ניתנת עוד לחיבור.

אברהם אבינו התפלל גם למען בריות כאנשי סדום, מתוך תקוה, שאם יש בהם נקודה של טוב, של קדושה - יתגבר הטוב, ישפיע ויגרש את הרע. וזה ענין הצדיקים שעליהם "מתמקח" כביכול אברהם. לו נמצאו בסדום כאלה - בטוח היה ביכולתם להציל את העיר כולה.

1. מהות החסד

מבאר הרמב"ם במורה נבוכים (ג, נג): "וידוע שגמילות הטוב כולל שני ענינים: האחד מהם - לגמול טוב מי שאין חוק עליו כלל, והשני - להיטיב למי שראוי

¹¹ תרגום חופשי: היתה להם מיטה שהיו משכיבים עליה אורחים, כאשר היה האורח ארוך - היו קוצצים אותו, כאשר היה גוץ - היו מותחים אותו...כאשר היה נקלע עני לעירם, היה כל אחד ואחד נותן לו דינר, ששמו כתוב עליו, ולחם לא היו נותנים לו. כאשר היה העני מת - בא כל אחד ואחד ולקח את דינרו...היתה נערה אחת שהיתה מוציאה בסתר לחם לעני בכד המים, וכאשר נתגלה הדבר משחו את גופה בדבש, והעמידוה בראש החומה, ובאו דבורים ואכלוה.

לטובה יותר ממה שהוא ראוי". כלומר, מהות החסד היא להיטיב עם מי שלא ראוי לכך כלל, וכן עם מי שראוי לכך, אלא שההטבה היא מעל לראוי לו.

מנין למד זאת הרמב"ם? מאברהם אבינו: תפילתו על סדום היא הטבה עם אלה שלא ראויים לכך כלל, והכנסת האורחים היא הטבה ראויה להם, אלא שאברהם אבינו עשה אותה מעל ומעבר למה שהיה ראוי להם.

על נח נאמר שהיה "איש צדיק" - קשור עם מידת הצדק. כשהודיעו הקב"ה על השחתת העולם - לא מיחה. הוא השלים עם דברי ד', מתוך הנחה שכל מה שנעשה על ידי רבונו של עולם עם בריותיו - צודק הוא. לא כן אצל אברהם אבינו. אצלו התגלתה "מידת החסד" - עשיית טוב גם כשאינו מגיע לאותו ניטב.¹²

נגסה להעמיק מעט בהבנת ענין זה. בתהלים (מה, ח) נאמר: " אֶהְבֶּתְּ צֶדֶק וְתִשְׁנֵא נֶשֶׁע עַל כֵּן מְשַׁחֵךְ אֶ-לֵהִים אֶ-לֵהִיךְ שְׁמֵן שִׁשׁוֹן מִחֲבָרִיךָ". באים חז"ל (בראשית רבה מט, ט), ודורשים את הפסוק על אברהם: "אהבת לצדק את בריותי ושנאת להרשיען".

במבט ראשון דברי חז"ל תמוהים והם נראים מנוגדים לפשט, מפני שמדבריהם משתמע - להצדיק את מי שאינו צודק, כלומר, אהבת אי צדק, ולא להרשיע את הרשע, כלומר אהבת רשע. אך אין כאן שום ניגוד כי אם הדגשת עומק הפשט. אהבת הצדק בגדולתה - משמעותה לחפש את גרעיני הטוב גם כשאינם גלויים; למצוא את ניצוצות הטוב הגנוזים - וכך להצדיק. זוהי אהבת הצדק בעומקה ובמלוא משמעותה. אין להסתפק רק בנגלה. יש לחפש תמיד במעמקים ולדלות את הטוב, מתוך תקווה שכל שיתגלה - יגבר ויגרש את הרע.¹³

¹² על ההבדל בין נח לאברהם מובא בזהר הקדוש (בראשית ק"ו ע"א): "...ויגש אברהם ויאמר, האף תספה צדיק עם רשע?! (בראשית יח, כג). אמר רב יהודה: מאן חמא אבא דרחמנותא כאברהם? תא חזי: בנח כתיב (ו, יג-יד): 'ויאמר א-להים לנח, קץ כל בשר בא לפני... והנני משחיתם את הארץ. עשה לך תיבת עצי גופר'... ואישתיק, ולא אמר ליה מידי, ולא בעי רחמי. אבל אברהם, בשעתא דאמר ליה הקב"ה 'זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד, ארדה נא ואראה...' - מיד כתיב: 'ויגש אברהם ויאמר, האף תספה צדיק עם רשע?!'.

תרגום: "אמר רב יהודה: מי ראה אב רחמן כאברהם? בוא וראה: בנח כתוב - 'ויאמר א-להים לנח, קץ כל בשר בא לפני... והנני משחיתם את הארץ. עשה לך תיבת עצי גופר'... ושתק (נח) ולא אמר דבר, ולא בקש רחמים. אבל אברהם, בשעה שאמר לו הקב"ה 'זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד, ארדה נא ואראה...' מיד כתוב: 'ויגש אברהם ויאמר, האף תספה צדיק עם רשע?!'.

¹³ וראה דברי הנצי"ב בהקדמתו לספר בראשית: "...וזה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים

ז. ישראל - גומלי חסדים

מהות זאת של אברהם אבינו - אידיאל החסד והשאיפה אליו - היא גם מהותו האמיתית של עם ישראל.¹⁴ כל המסופר לנו על הגרעין - נמצא בעצם בעץ כולו.¹⁵ מעשה אבות - סימן לבנים.

כותב הרב זצ"ל (אורות ישראל א, ד): "עצמות החפץ של היות טוב לכל, בלא שום הגבלה בעולם כלל, בין בכמות הניטבים ובין באיכותו של הטוב - זהו הגרעין הפנימי של מהות נשמתה של כנסת ישראל. זאת היא ירושתה ונחלת אבותיה".

הרצון לעשיית הטוב שופע מאברהם אבינו לכל הדורות כולם. רצון זה מבטא את המהות הפנימית ביותר של ישראל.¹⁶ רוצה אתה להעריך מהי נשמה של יהודי? הרי זה הרצון לטוב בלתי מוגבל, הן בכמות והן באיכות. ואת הרצון הזה יש לגלות במציאות.

ח. "ותורת חסד על לשונה"

לצורך זה זיכה אותנו הקב"ה בתורה, בה גנוז חסד זה. האור, של "יהי אור" המתחיל להופיע עם אברהם בעולם - גנוז בתורה; זהו אורה של התורה.

חז"ל מחלקים את העולם לשלוש תקופות: שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה ושני אלפים ימות המשיח.¹⁷ אלפיים שנות תורה מתחילות עם הופעת אברהם אבינו בעולם. כי יסוד התורה היא החסד, וזה החל להאיר בעולם עם הופעתו של אברהם.

נבאר מעט ענין זה. בהקשר עם הפסוק שיהודים נוהגים לומר בכל ליל שבת,

---

וחסידים זאוהבי ד' באופן היותר אפשר - עוד היו ישרים. היינו שהתנהגו עם אומות העולם, אפילו עובדי אלילים מכוערים, מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם, באשר הוא קיום הבריאה. כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום, ואף על גב שהיה שונא אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשעתם, כמבואר במאמרו למלך סדום - מכל מקום חפץ בקיומם. וברבה פרשת וירא (פרשה מ"ט) איתא על זה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו 'אהבת צדק ותשנא רשע' - אהבת לצדק את בריותי ותשנא להרשיען..."

¹⁴ הגמרא ביבמות (ע"ט ע"א) קובעת: "שלשה סימנים יש באומה זו: רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים".

¹⁵ הגמרא בביצה (לב ע"ב) קובעת: "כל המרחם על הבריות - בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו..."

¹⁶ בהקדמה לשבת הארץ (עמ' ז) - "סגולת האומה - הטוב הא-להי הטבוע בקרבה".

¹⁷ סנהדרין צ"ז ע"א - תנא דבי אליהו, ששת אלפים שנה הוי עלמא; שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח.

בתוך פרק "אשת חיל": "ותורת חסד על לשונה" (משלי לא, יז), מביאה הגמרא את דרשתו של רבי אלעזר (סוכה מט ע"ב): "וכי יש תורה של חסד ותורה שאינה של חסד?", והוא משיב - כן! "תורה ללמדה - זוהי תורה של חסד, ותורה שאינה ללמדה - אינה תורה של חסד". פשוט - מי שלומד תורה על מנת ללמדה - עושה חסד עם אחרים. אך הגמרא אומרת דבר נוסף: "תורה לשמה - תורה של חסד, שאינה לשמה - אינה של חסד". ולכאורה מה הקשר?

מסביר המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב התורה, פרק ז'): "תורה לשמה" פירושו - לשם מהותה האמיתית של התורה, ומהותה האמיתית של התורה - היא חסד. ולכן העוסק בתורה לשמה - הרי זו תורה של חסד.

אומרים חז"ל: "דרש רבי שמלאי, התורה - תחילתה חסד וסופה חסד. תחילתה גמילות חסדים, שנאמר - 'ויעש ד' א-להים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם'.¹⁸ וסופה גמילות חסדים, שנאמר - 'ויקבור אותו בגיא מול בית פעור'.¹⁹ (סוטה יד ע"א)

הדגשת רבי שמלאי לגבי תחילתה וסופה, רוצה לומר שזוהי מהותה. ומכאן שכל התורה כולה היא חסד! התורה כולה, מתחילתה ועד סופה, על כל דיניה, מצוותיה, חוקיה, משפטיה ודקדוקיה - לא באה אלא להדריכנו איך לגלות את חסד ד' בעולם. ישנו כוח אדיר של חסד הגנוז בנשמתנו, וצריך רק להוציאו מן הכוח אל הפועל. בא הקב"ה ומדריכנו כיצד לבטא אותו במציאות.

לשם כך נתן לנו תורה. התורה מלמדת אותנו איך לחיות את החסד; איך להגשימו בפועל, בכל ארחות חיינו; איך לבטאו בכל התפרטויות המציאות.

דווקא על ידי הגשמתם של פרטי המצוות, דוקא על ידי קיומה של התורה בצורה המדויקת והמדוקדקת ביותר - לא נשאר החסד "מרחף" כאידיאל בשמים, אלא הופך להיות חי בארץ, מתגשם בפועל בצורה הממשית ביותר!

פתחנו בקביעה, שתכלית הבריאה היא "יהי אור". על ידי חיי תורה מלאים עלינו להגשים את תכלית הבריאה של "ויאמר א-להים יהי אור - ויהי אור!".

¹⁸ בתורתו של רבי מאיר נמצא כתוב - "כתנות אור" (בראשית רבה כ, יב). לא נחשוד ברבי מאיר, שספר תורה שלו היה פסול, חלילה, אלא רבי מאיר - כשמו כן הוא - בא להאיר עינינו לראות, ש"כתנות עור" הנזכרות שם - הן למעשה "כתנות אור". מהן מאיר לנו אור החסד, אורה הגדול של תורה.

¹⁹ ניתן ללמוד גם מדברי רבי שמלאי על מהות החסד, כדברי הרמב"ם במורה נבוכים: "ויעש ד' לאדם ולאשתו כתנות עור" - אחרי החטא, כאשר לא היו ראויים לכך כלל. וקבורת משה רבינו ע"ה, בוודאי היתה ראויה לו, אלא שהקב"ה בכבודו ובעצמו יתעסק בה - זה מעל ומעבר.